# ROBERT DÁN

# The earliest printing of Hebrew text books in Buda

At 1948 Prof. A. Scheiber called the attention¹ for the need of exploring the relics of Hebrew printing in Hungary and of making a survey of the publications. This bibliographical work began by me still 1960, und up to date the Bibliographia Hebraica of Hungary contains nearly 7000 entries. On the basis of the first years' results it became evident that the history of use the Hebrew types in Hungary goes back to the XVI. century.² However, the first book³ printed with Hebrew characters only, was published not earlier than in 1699 in Kolozsvár (Clausenburg) by Miklós Misztótfalusi Kis. But after his death at 1702, more as hundred years the Hungarian printing offices used their Hebrew characters only occasionally. So e. g. in the XVIII. century the "Episcopus" press in Eger, Anton Zacher and Anton Patzko in Pressburg, Thomas Trattner in Pest. And the most important printing office of the period, the University Press of Nagyszombat (Tyrnau) was owing only two Hebrew types. (Pica and Garamond.)⁴

From the sketch as drawn above it seems evident that at the end of the XVIII. century not a single of the printing houses in Hungary were in the position to become a centre of publishing and printing Hebrew books. However the tendency gained ground in Hungary, and JOSEPH the II. was inclined to support<sup>5</sup> the plan of a Hebrew printing office in Hungary. So we can see from some new found documents dated 1784—1785 in Pressburg.<sup>6</sup>

But in spite of these facts, furthermore it was proved, that the first printing office specialised to publish Hebrew text books in Hungary, worked only from 1814 in the University Press in Buda as an independent section of same. Several objective reasons explaned the establishment of this section.

First of all the rapid increase of the Jewish population in Hungary. The number of families living in Buda the capital of that time, in Pest and Ó-Buda (Old-Buda) rose

<sup>&</sup>lt;sup>1</sup> Scheiber S.: Tudományos könyvek és tervek. Bp. 1948. p. 3.

<sup>&</sup>lt;sup>2</sup> DAN, R., Introduction to the history of Hebrew printing in Hungary. Kirjath Sepher. v. XLII. 1967. pp. 497-502.

<sup>&</sup>lt;sup>3</sup> Kaposi Samuel: Breviarium Biblicum . . . Kolozsvár, 1699. 8° 8 lev. RMK II. 1953.

<sup>&</sup>lt;sup>4</sup> The original manuscript of the inventory mentions these types (National Archive of Hungary), the historians of the print mention only one. See Iványi B.—Gárdonyi A.: A kir. egy. nyomda története. Bp. 1927. p. 186.

<sup>&</sup>lt;sup>5</sup> Handbuch aller ... regierung des Kaisers Joseph II. vol. XVII. Wien, 1790. pp. 626-627.

<sup>&</sup>lt;sup>6</sup> The application of Israel Salomon and Aaron Kolmann for privilege of establishment Hebrew print in Pressburg, and the report made by the Chancellery about the need of Hebrew books in Hungary see Nat. Archive Hungary Htt. Depart Jud. n. 13 987 (477) and Htt. Dep. Jud. B-4 (151-156).

# Hebräische Schriften.

oille mit unterlegten Puekten.

मान्त्र को, कुन्न कोई प्रति थि थि विकास के व्यक्तिक्य के विकास के व्यक्तिक्य की व्यक्तिक्य की विकास के व्यक्तिक्य की विकास की विकास की विकास की विकास की विकास के वितास के विकास के वितास के वितास के वितास के वितास के वितास के वितस के वितास के वितास के वितस के वितास के वितस

לונים ולשטחו ולשנים לושילה כלף לר יהי שמינים לשנים: והשנים לשני הפליח בר שמינים לשנים: והשנים לשנים ברופופופים היא אינים המיה הפליחה

אינב ואורב קבוד יסקל סינ פוישיורה המפניתשורה לבא לעילם: ותשלח בוקה

. Xl. Petit auf Garmand. .

XII. Garmond auf Cincen

ישראל היא מד לאן אחדייםן ישל החדי לאר העלך אמר היא לענה שמע המד המקור נכל אף ישראל בכל הד וני צליו היה שראל הנה במקום איא היא נישר אמרי להחינן במסאא לכב במקום איא היא נישר אמרי להחינן במסאא לכב את היא לאות בלאור להד לענה במסאא לכב את היא לאות בלאור להד לענה ביו עילה מדכריי את בתקום היא הקום בעני עילה את המר לאות מדכריי בתוא את המיצוני את היא להפי לאות לא המנה לא הלפי עני אני את לא המני הוצב לן אלפ

### L. Nonpareilie.

יותכף יה של מנים למצור ון ניינים כל כל מכוד מסלי סל היום מכני היותכל מעור במעורת לה והיו והיותר שסור כל היום מכני היות ל עשר במעורת לה והיו והיותר שסור בכודש כל כתוק דה והיותר שה שלכב מיותר וליינים בעורת כאיים שלון הנבני והיותר שה שלכב מיותר וליינים ביותר ולא מחלל לומוך? שלון הנבני והיותר שה שלכב ביותר והיותר שה של מועל ב ביותר מבני והיותר או אמצל ענור והיותר שהמפתר או ה הוא לווי מריי חות מבני יותר או אמצל ענור ברותר שהמפתר או ה with the status are the form of these that was well with the state and with the state and the state

### II. Calonsille.

השנית לבנך כיום משא לאוסף בעבוד עד קשתי לי ל במאשי ממשיים: יוזי לך לי לאות על ידך ולעברון על לעיל לעים האית מידק בי עד ידי לייה האין דו לעברון על לעיל השמיח שת מזאק תפוא לעיטור מיטים צייטים. יוזי עד לעיל לך: התברה בל שפר ידע לי ידע מסד שני במוסח אומי לך: התברה בל שפר ידע לי ידע מסד שני במוסח אומי העבוד עישור בל בני אינו בבנדין באחר. וחות ניישוא לך העבוד עישור בל בני אינו בבנדין באחר. וחות ניישוא לך

### Ill. Petit.

The same alone, the same alone with the same and the same alone al יר העקשור וו מששים מטרת קברים: ודוי כי הקשמית ער לשלינו והירב ע כל בטר בשוק מצוים מבסר שמו עד בער הימות על כן אינה רווי כל על מבסר הימות עד בער הימות על כן אינה רווי כל על מור הימו העברים כול בטר בני מצויה: והיה לאור על שרכת השתבים, כון עדור ביות ויו דיוציאו המשים "היות הולות על אינה" עם המשים הליווי במיים ביות הולות כל מינמר אורי משים היית הללות כל מינמר אורי

### IV. Garmond.

מללוהר שנו השפים הוגנים אשר מלליהר שנו השפים הוגנים אשר צות ובראו הינמדם לעד לעל חק נתן עד עובר ביוץ האח יי אליהני מלך העל חק נתן אשר במאמר ברא שחקים וברוה פנו כלי אישר במאמר ברא שחקים וברוה פנו כלי שלא ישבן את חפקים ומן נתן לום עד שלא ישבן את חפקים ששים ושמחים

### r. Cleers

מללורתו שמי השמים וחמים אשר מעל השמים: יחלו את שם יי כי היא ציה תבראו יועמידם לעד היא ק נתן עבדו בירוך אתה יי ארדונו מלך העילם אשר במא מרו ברא שחקום: וברוח פיו מרו ברא שחקום: וברוח פיו

ין וה עשה יי לי ישראל

לכלאימד כתונדים: שפרששתם הל קלית נקטר נקטר נקטר לדלתיתיו הדי טונדין איתר לשבח: א ואלי לנגאי מל כתי נכיל ארצי ללפד על מששרי שתבם הפנים: של נייד, אבמינם לא רצ לכנו על מעשה רום בלון ההי היע פרק כשר לא הצהללמד: כן קמצר לא רצה ללמד על מקשה הבחב:

וורבר יו, אל משרה לאמר: קדש לי כל בכיר כמר כל רחם בכני, ישראל כם כל החבבה לי היא: באדם וכבהמה לי היא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר, יצאתם

והגדת לבנד ביום

הַדִּרכּניוִאַיַדִּי וִדְאָרַקוּ מְשׁכני׳ ורחַ נדיקה הסמקני - ואם אלין: תאספני רוח לרמצ עלות. ניכות ושם כות ישרם. ואם עוניתי עברי ראשי אל האפוף עם הַקאים נפשי השה אינה אינה ושסע לום ביהות ולונים וכנות אתר

Cicero mis unterlegten Puntsen,

### Mittel mit unterlegten Ponkten.

בקדין ערובא יהא ערא לְנָא לאַפּוקו וְרֵעיוִלִי וּלְשׁלִיי ספורת לכות ומקצר לקצר ומבית לקצר ומקצר לבית ומית לבור י וטבור לבורה ומנג לנג ופעלית למחתים ופתחתים

### Terrio mil unterlegten Puntten.

ברין יהא שרא לגא לא פייי ולכשולי ולאצרוניי ולאטמיני ולאדלוקי שרנא ולמעבר כל צרכנא מיומא

# Test mus unterlegien Puntern.

שיר לְפַּעלות אָטָא עיני אַל הָהָרִים מַאַין החוא לאמר בעבור

# Rabbinische Schriften.

## XV. Petit auf Garmond.

יולכס דינגן למרהי נקטרוטור אפלק, יויכנ לחרת פודעון למראי מרשיוטור אפלק, יויכנ לפן, דון מרשון ומרע מידעון מרשיוטיוטור אפלק, יויכנ לפן, דון מרשון מרשי (שון למרע מידט בדקן אפרט מרשי מסדר אושרם סדון מוניעד מרק בדקן מרשון בדעטוט ארדו. בשירנט מלאכנו ייענין מרשון בדעטוט ארדו. במארנט מלאכנו ייענין מרשון בדעטוט מרשון. אפר מרשיון בריינון מרשוקון בדען אפר מוניעד מוניער. מרש איך מרשון בדעטוט ארדו. בריינון מרשוקון בדען, אפר מוניער מוניער. מרשון אפר מוניער מרשון מרשון אפר מוניער מרשון מרשון אפר מוניער מרשון

### XII. Garmond.

## XFII. Garmond auf Cicero.

ואס אין הישובו אינו ארי להחר נעתט. מעמדים אינו ארי להחר נעתט. עלבו עלבו עלבו עלבו המעם ביריבון, עם כעודתנו עלבו המא הינו את הינו הינו על הראשום בסבראטט ווירדי. הניהלף האוא את את דיע הינו על היי אינו ביריבון ביריבו

## NVIII. Garmand and Mittel.

ומולטע חויות וחס שטוומס ביטר. כמר דעק דים נמכנע אעלט כיטערט. מפר דעם פרך. דים אעלטיגען במנטוסן פרק דיאות הלט בשמטבהטן קטומן . אבשר ארך -תחר נטברע אנה באראהטרנית ביסט הא. פאנד מכן דער אכנט מויך עמינ זעבען אעלטע דענאך כיבט, פים שטאנדע פיוט י

# Hebräische Titelschriften.



# Deutsch-Hebräische Schriften.

### XIII. Coloneille.

XIV. Potit.

to over 1000 by the end of the XVIII. century.7 Everyday religious life, schools and education required more and more Hebrew books. In the second plane — not an unimportant motive — the high price of books imported from abroad. From 1785 Hebrew books written in Austria—Hungary were printed exclusively at Anton Schmid's the Viennese book-king. In the third place may we mention a possibility happened by chance. In 1807-1808 the Machzor published at the SCHMID firm in Vienna had been prohibited by the Francfort rabbinical meeting. These factors were noticed first by Elija Rosenthal a stationery merchant<sup>10</sup> admitted to the Buda Chancellery. He came from a famous family,11 his father Naftali ROSENTHAL corresponded with Moses MEN-DELSOHN, and we know some letters written to his son studying in Pressburg, containing numerous references to the Enlightenment.<sup>12</sup> Elija Rosenthal came to Pest at 1804, and here he got in touch with Israel WAHRMANN, who soon became his friend and introduced him to a religious society called "Shiur" founded by himself. Here ROSENTHAL met the young disciples of MENDELSSOHN coming from Bohemia and Moravia, who practising in different literary genres were all compelled to contact Viennese printers, owing to lack of Hebrew printing houses in Hungary.

When applying in 1807 to the Buda Chancellery for the privilege of printing Hebrew books, Rosenthal gave all the abovementioned reasons as justification of his petition. In spite of his well-founded reasons and good connections, the Chancellery rejected his application. Rosenthal disregarded the fact that the Chancellery in agreement with the Buda University Press did not see any chance in a possible competition with Schmid's press in Vienna. On the other hand the University Press owned the licence for printing text-books and the direction counted on the possibility to make use of it incidentally for Hebrew prints too. Thus the plan of a special Hebrew printing office in Pest ended in failure.

The demand for a Hebrew printing house, however did not decrease, moreover it increased rapidly. Rosenthal recognized that he needed influential Viennese partners for the realization, and therefore tried to get in touch with the Vienna printing house Thomas Trattner through the Trattner press in Pest. He took the measure of the competition between the Viennese firms Schmid and Trattner, which sharpened strongly in the first years of the XIX. century. And reckoned upon the possibility that Trattner should grasp the opportunity to push Schmid out from the Hungarian market, thus weakening the latter's position. In 1810 Trattner informed the Hungarian authorities that he intends to establish<sup>15</sup> a Hebrew printing house in Pest. The authorities did not reject the appliance but stipulated that the new office should belong to the sphere of the

<sup>7</sup> Büchler S.: A zsidók története Budapesten. Bp. 1901. p. 320, 357.

<sup>9</sup> Archive of Zemplén 1808. no 134. Magyar Zsidó Szemle. v. XXII. 1905. p. 107. <sup>10</sup> See in his letter written to the Director of the Press, dated 21. May 1821. "Auf solche Art wird bey beiden haben Landes Stellen königl. Stathaltung und Hofkamer die Papier Liferung überlassen, wo ich bereits schon 17 Jahre und actu mit schreibrekvizitoren zu beidenen die Ehe haben..." University Print Archives. 1821. no. 406.

<sup>11</sup> GRÜNVALD, J. J.: קורות משיחת ראוענטהאל. Bp., 1921. The biography of ROSENTHAL (or later Elia Mór): Reich, I.: Bet El. v. II. Pest, 1868. pp. 334-335.

<sup>12</sup> BÜCHLER S.: שי למורה. Bp. 1895. and in the Magyar Zsidó Szemle. v. XXII. 1905. p. 229.

<sup>13</sup> Büchler S. op. cit. p. 390.

<sup>&</sup>lt;sup>8</sup> Della-Torre, L.: *Biographie des . . . Anton Schmid.* Wien, 1855. About his Hebrew press see Rabinowitz, R., מאמר על הרפסח החלמוד, Jerusalem, 1952. pp. 128, 133, 140, 218, 239—240, 242.

University Press Archive. 1807. Apr. 18. And in other petitions and letters in the same and next year.
 University Press Archive. 1810. no. 690.

38 Robert Dán

University Press of Buda. After on the hand ROSENTHAL and TRATTNER, TRATTNER and the University Press on the other hand concluded an agreement, the latter started with the development of Hebrew types.

The first year's investment amounted to 12 000 florints. Samuel Falka, <sup>16</sup> the well-known master-printer, who worked in the University Press since 1793, was entrusted with the casting of new Hebrew types and the organization of the printing office. It characterizes the standard of the planned printing house that Master Falka has been appointed as its leader. He was renowned as one of the inventors of stereotype<sup>17</sup> and celebrities of Hungarian literature highly appreciated his Hungarian types. The serious investments and the appointment of Falka proved that the new office was meant to be a very important one. Its task being of meeting the demand for Hebrew books and at the same time the monopolizing of Hungarian market according to Trattner's a plans.

In 1814 the first Hebrew book — written on Jewish theme — had been printed with Falka's types, published by the University Press: i. e. the address of welcome by Moses Münz, 18 rabbi of Óbuda on the occasion of the victory of Emperor Franz over Napoleon. The sermon was published together with its German translation, done by Mordechai Breznitz. 19

דרוש ... אשר דרש ... מורינו, ... רבינו... משה מינץ... הנעתק לשפת אשכנזית מאיתי מרדכי ברעזניץ ... תקע"ד אפען.

In the colophon printed: Ofen, gedruckt mit Königlich Ungarischen Universitäts Schriften. 1814. The book contains 24 pages of Hebrew text plus 8 pages German translation, size 21-13 cm. Types: Pica, Mittel.

In the same year Falka made the mentioned types in vocalized form, and printed the following books, יברון הודה, the poems of Joseph Rottenbauer<sup>21</sup> and its Italien translation. <sup>22</sup>ישני written by Eizak Löwinger. The abovementioned Israel Wahrmann<sup>23</sup> published a booklet in this year, bearing the title *Andachtübung*, <sup>24</sup> it is the only work of its author where he writes prose and poetry in Hebrew.

The modest results of the first year disappointed Rosenthal and his companions. The development was further hindered by the fact that Falka's time was otherwise engaged and thus he was not able to enlarge the Hebrew stock of printing types. Up to 1817 only one book came out from the press: Jacob Auspitz's<sup>25</sup> not also the Hebrew translation of a Latin geographical work, it was published with the approbation of Moses Münz.

ROSENTHAL who regarded the establishment of a Hebrew printing house as a mission did not cease to emphasize in his repeated petitions, that the demand for Hebrew

<sup>16</sup> FALKA was born at 1766 in Transsylvania. He got his Hebrew in Székelyudvarhely as student. On the field of printing art his master was J. Mansfield in Wienna. See Magyar Kurir. 1789. v. II. 128.

17 KELÉNYI B. O.: A stereotypia első magyar mestere. Magyar Bibliofil Szemle.

1925. pp. 121-126.

Oberrabbiners M. M. Ofen, 1792.; Predigt zur Sieges und Friedensfeyer. Ofen, 1814; Anrede nebst Weih—Gedicht. Übers. M. Breznitz. Ofen, 1815.

19 Teacher in Buda. Szinnyei J.: Magyar írók. v. I. 1894.

<sup>20</sup> Ofen, 1814. 6. p. 20-24 cm.

<sup>21</sup> Kayserling, M.: Századunk elejéről. — IMIT Yearbook. 1896. pp. 93–99.

<sup>22</sup> Ofen, 1814. 4. p.  $19 \times 24$  cm.

<sup>23</sup> Reich, I.: op. cit. pp. 123—127.; Magyar Zsidó Szemle. v. IX. 1892. p. 702.; v. XXXVII. 1920. pp. 33—34 and Büchler S., op. cit. pp. 389—390.

<sup>24</sup> Ofen, 1814. 18. p. 22×18 cm. and has been published Patriotische Blume.

Ofen, 1814. 12. p.  $23 \times 17$ .

<sup>25</sup> Ofen, 1817. 12 p.  $16 \times 20$  cm. The second edition Wien, 1818.

books was far greater than the investment made by the direction up to that time. He proposed that Falka shoud be entrusted merely with the casting of Hebrew types and similar tasks. The management of the University Press did not reject the proposal but asked first Master Falka's opinion. In his reply the printer mentioned that in a letter written several years ago,<sup>26</sup> he asked the direction to employ assistants, because without help he could not undertake the production of the wanted types. According to his plans 18 kinds of types would be enough for the work to run.<sup>27</sup> About this the direction made a quick decision and ordered<sup>28</sup> 200 kilos of types from the Viennese firm Joseph Mansfield and type moulds from Tauchnitz in Leipzig. Even Falka could complete his workshop machines and emloyeres. He made about 15 very fine Hebrew types in 1817—1818, it is certain that he took the models from Dutch sources, mainly from J. Enschede's type specimen-book,<sup>29</sup> but Trattners influence can be also traced among his characters. He reduced the general size of the types, but attached great importance to an easy and graceful sketching in the frame of the small form. His best types are Nonparellel, Collonial and Petit.

Notwithstanding that the costs amounting in 1818 to not less than 30.000 florints<sup>30</sup> charged entirely Rosenthal, the management of the Press did not entertain a kindly feeling toward the Hebrew office, because the profit did not meet their expectations. Rosenthal had to contact again his friends and at last with success. As we can read in the approbation of Moses Münz to the book ייצו גם שרי האר" הנר לבקש מהמלך רשיון על הרמסת.

The first material success of the printing office proved to be a Siddur<sup>32</sup> published in 1819, which followed soon by a Haggadah with Abudraham's commentaries.<sup>33</sup> Both publications sold out very quickly, although they were printed in 4000 copies. After the unsuccessful yers the first meterial and moral success encouraged Rosenthal and he published<sup>34</sup> מדר מליחות מכל השנה and the second edition of the Haggadah. The Hebrew printing office in Buda aroused the interest of the scholars all over the country. An anonymous author had his Hebrew epigramms<sup>35</sup> printed together with their Hungarian translation, completed with Hebrew vocabulary in 1819, and T. Trattner of Pest became to be interested in the publication of Hebrew books. He behaved passively up to this time, but after the achievements of the years 1819-1820 declared, that he wished to participate — on basis of his right of 1810 — in the work. When Moses Saphir sends his poems written in honour of the King, in Hebrew and German translation<sup>36</sup> to the University Press — the translation being the work of Moses Kunitz — Trattner allows to print there the Hebrew part only and prints the German text in his own office. So this book had been printed in two offices and was published in 1820. By this time the University Press wished to get rid of TRATTNER and to begin a closer cooperation with the Hebrew office. In 1820 they appointed Karl Kohlmann to work with them as a

<sup>&</sup>lt;sup>26</sup> University Press Archive. 1811. no. 342.

<sup>&</sup>lt;sup>27</sup> University Press Archive. 1817. Oct. 15.

<sup>&</sup>lt;sup>28</sup> University Press Archive. 1818. no. 126.

<sup>&</sup>lt;sup>29</sup> Proef van letteren welche gegoten worden in de Niuwe Haarlemische Lettergisterij van Joh. Enschede. 1768. Magy. Könyvszle. 1939. pp. 69—71.

<sup>&</sup>lt;sup>30</sup> University Press Archive. 1818. no 526.

<sup>&</sup>lt;sup>31</sup> See no. 37.

 $<sup>^{32}</sup>$  סדר התפלה. Ofen, 1819. 400 p.  $21 \times 12$  cm.

 $<sup>^{33}</sup>$  עס פ' הגדה של פסח עס פ'. Ofen, 1819. 23 p.  $^{19} imes 24$  cm.

 $<sup>^{34}</sup>$  Ofen, 1820. 270 p.  $12 \times 19$  cm.

אי מוצק תנינות 35, avagy újra amalgámozott üveg táblácska. Budán, 1819. 83 p. 36 עצרת מויד Ofen, 1820. 8 p.  $19\times23$ . In the previous year has been published . . . . איש שחיבר שחיבר שחיבר הרשב"א Ofen, 1819. 13 p.  $22\times34$  cm.

censor. Kohlmann worked previously in the press, in 1814 he transleted Israel Wahrmann's book into German. Moses Münz accepted also an important work in the printing house: as a literary expert he bacame the publisher's reader. Rosenthal would do the typesetter's work. He composed37 סבר החסלות, ספר שהימות ובדיקות and some other books. The proof-reader's work being done by Salomon ROSENTHAL.

From 1821 the printing house changed over progressively to the modern printing method, the streotype. Due to this change, John Watts an American expert had been employed, who manifactured about 450 Hebrew stereotypeplates up to 1824.38. The success was ascertained by the wide ranged use of the new method as well, as by the low prices of the books.

From the years 1820-1821 it seems that TRATTNER was left out from the companionship, as his name does not figure in the colophon of the books. These years were the most successful period for ROSENTHAL. The University Press appreciated his activity for its material profit, the leaders of religious communities and congregations for his moral help. Moses Münz supported the press not only with giving his works into print there — his inauguration address of the Buda Synagogue had been published by the Press in 1821<sup>39</sup> — but in the approbations he sings the praise of Rosenthal: "....ccr מלאה הארץ...." דעה מיופי הדפום אשר הוקם בעיר אפען... כל אלה יפעל... הזכם היקר הרב אליהו מאהר... אשר בכוחו יעיר עשית 10 שפרים הרבה בכל קרית חוצות מדינתנו.... In the next years has been published the following books42 'מדר תחינות ובק and further the first talmudistic Hebrew book in ספר התהילים 4 and finally ספר המעמדות 44 and פרקי אבות עם פ' כף נחה 44 and פרק המעמדות and 44 מינה מקובצת

Mainly for the coutry people had been published a Prayer Book דיני יסדר תפלית 47, and the work of Asriel Brill אין הארין. That interesting print of one page describes in short the history, the towns and the population of Hungary. In 1821 a religious company was founded, its statutes and the list of its members had been published<sup>49</sup> by the University Press.

In the meantime the conflicts sharpened within the University Press between the partisans of traditional printing method and the stereotype. Falka the backer of traditional printing methods, from 1820 attacked strongly Watts, in contrary to his former activity. That was the cause of the belated publishing of the book entitled מפר לקוםי 50, which came out in 1822. The quarrel finished with FALKA's defeat and in

```
^{37} Weil, Jacob, ס' שחיפות ובדיקות...נול בנימין ה"ר ב' וואלף Ofen, 1821. 296 p. 12 	imes
```

40 see no. 37.

 $^{41}$  Ofen, 1821. vol. 1—4. 22×14 cm.  $^{42}$  Ofen, 1821. 270 p. 12×19 cm.

י' ofen, 1821. vol. 1—3. 22×34 cm.
44 Ofen, 1821. 160 p. 21×14 cm. J. J. Cohen in his study see *Kirjath Sepher* v. XL. 1965. pp. 104-117, 277-286. makes no mention on הבי כב נחת

<sup>45</sup> Ofen, 1821. 144 p. 13×20 cm. 46 Ofen, 1821. 70 p.  $13 \times 20$  cm.

<sup>47</sup> Ofen, 1821. 16 p. 12×19 cm.

 $^{48}$  Ofen, 1821. 1 p.  $52\times72$  cm.  $^{49}$  Ofen, 1821. This book did not come into my hands.

<sup>19</sup> cm.

38 University Press Archive. 1824. no. 304. <sup>39</sup> Münz, Moses, ... דביר הבית. Ofen, 1821. Múlt és Jövő. VI. 1916. p. 112. Friedberg, Ch. B., Bet Eked Sepharim. IInd. ed. p. 205.

<sup>&</sup>lt;sup>43</sup> Bezalel Ashkenazi, ... והוח... על מסכת... אשר אסף הרב עוריאל... ופ' הרא"ש... והנהות... על מסכת... אשר אסף הרב עוריאל

<sup>&</sup>lt;sup>50</sup> Anshil Danziger, יבי לקום יבי Ofen, 1822. 349 p. 11×16 cm. See the colophon: "Gedruckt in der ung. Universitäts Buchruckerei mit Wattschen Stereotip—Platten" but "Imprimatur 21. Juni 1820."

the same year Watts had been entrusted by the direction with the leadership of the Hebrew office. In 1821 Rosenthal encouraged perhaps by FALKA, tried again<sup>51</sup> to obtain the privilege of the press. Presumably they intended together the University Press thinking that in possession of the privilege they could easily get the better of every competition especially Schmid's in Vienna. That is proved by a paragraph in Rosenthal's memorandum stresing that the firm SCHMID is unable to achieve good results in Hungary with the exception of calendars. He than failed to get an answer, but later when he repeated his request,52 he was informed by the Chancellery that the King did not wish to restrict the free competition between the printing houses.<sup>53</sup> The University Press itself was opposed to Rosenthal ambitions. He got a warning that for the time being the University Press owned the rights of printing, further that the investments amounting in 1821 to 50 000 florints went also to the charge of the University Press.

Instead of remote plans ROSENTHAL decided to obtain quick results. In 1822— 1823 he published again the Haggadah<sup>54</sup> and the work of Simon Oppenheim on matrimonial rights.<sup>55</sup> Next year Jomtov ben Abraham Asvilli's additional article to the tract Avodah ZARAH<sup>56</sup> came out.

The history of the foundation of the Hebrew print in Buda was closed with the specimen book published in 1824, showing the Hebrew types<sup>57</sup> of the office (see pl. 1-4.)

Up to 1875 — the last workyear of the Press in Buda — about 290 Hebrew books came out printed by the University Press of Buda, mostly essential requisites for the everyday religious life. May we mention, however, that individual literary works, books of poetry, funeral addresses had been published too, all of them primary sources to the Hungarian-Hebrew literature. The number and the worth of the published books shows that the print fulfilled a very important task, the turning Buda and Pest into literary centres must be connected with its activity.

The bibliography of the publications printed by the University Press of Buda Hebrew office had been compiled first by István Baloghy,58 it consist of 100 items. Wachstein when giving the outlines of the history of the printing house enumarated 104<sup>59</sup> items. His list is completed by S. Krauss with an addition of 20 items. 60 S. Bettel-HEIM in his Judaica enumerates 280 titles<sup>61</sup> whithout any further data.

The completed list of the publications<sup>62</sup> will be treated in the Bibliographia Hebraica of Hungary mentioned above.

- <sup>51</sup> University Press Archive. 1821. March. 31.
- <sup>52</sup> University Press Archive. 1821. May 4.
- University Press Archive. 1821. 305-306, 406.
   Ofen, 1823. Spanish rite.
- $^{55}$  ... המייה. Ofen, 1823. 112 p.  $12 \times 18$  em.  $^{56}$  ... הרשב"א. Ofen, 1823. 40. p.
- <sup>57</sup> Proben aus der Schriftgisserey der Königlichen Ungarischen Universitäts Buchdruckerey. Ofen, 1824. Some further Hebrew types see Betűalakmutatványsor a Magy. Kir. Egyetemi Könyvnyomtató Intézet betű és címképöntőjéből. Buda, 1842. pp. 168-186.
- 58 Baloghy I.: A magy. Kir. Egyetemi nyomda czimjegyzéke. 1777—1877. Bp., 1882. 263-272.
- <sup>59</sup> Wachstein, B.: Die Ofener Hebriäschen Drucke, Festschrfit für Heinrich Brody. Berlin, 1930. pp. 144-166. Here recorded by him פ אלון בכוח Trauerrede auf Wolf Boskovitz von Abraham Chajjim Oppenheim. Ofen, 1818. This book did not come into my hands.
  - 60 Krauss, S.: Mitteilungen der Soncino Blätter. 1931. no. 7-10. pp. 42-43.
- 61 BETTELHEIM, S.: Hebräische Editionen der Universitäts Druckerei in Buda. Judaica. v. II. 1935. 10-12 q.
- <sup>62</sup> DÁN R.: A budai Egyetemi Nyomda hebraica bibliográfiája. Bp., 1961. Manuscript in the University Library.